

stosunkach społecznych wywarło wydanie *lex Claudia* (218 r. p.n.e.)⁴, która w zasadzie wyłączała senatorów od udziału w większych przedsięwzięciach typu handlowego. Powinno to prowadzić do daleko idącego zróżnicowania poziomu dochodów arystokracji senatorskiej i ekwitów.

Wraz z postępującą koncentracją władzy w rękach senatu zaczyna formować się w łonie samej arystokracji wąska grupa oligarchii, która zdobywa niemal wyłączność przy sprawowaniu urzędów i grupuje w swych rękach całą władzę polityczną; jak to ujmują lapidarnie Sallustiusz: *nobiles consulatum inter se per manum tradebat*⁵. Wyraźny wzrost roli kapitału w postaci majątku ruchomego, głównie pieniądza⁶, jak i przestrzeganie w praktyce życia codziennego *lex Claudia* prowadzą jednak do posługiwania się przez arystokrację w działalności handlowej pośrednikami, rekrutującymi się zazwyczaj spośród warstwy ekwickiej, i jednocześnie zachęcają ekwitów do lokowania części swojego majątku w ziemi. W dalszej perspektywie dochodzi do zbliżenia obu tych grup z racji wspólnych interesów i wzmocnienia ich znaczenia w państwie w stosunku do słabszych ekonomicznie warstw społecznych. Bez wątpienia wypowiedź Sallustiusza w *Coniuratio Catilinae*⁷ charakteryzuje najpełniej kształtowanie się nowej, wspólnej moralności ludzi pieniądza, tak wywodzących się z warstwy ekwitów, jak i dawnej arystokracji senatorskiej. Pośrednio stanowi to również dowód, iż w wyniku rosnącego zróżnicowania ekonomicznego arystokracji dochodzi do rozbicia jej politycznej jedności, a zarazem spadku prestiżu społecznego jako decydującej siły politycznej⁸.

Równie znaczącym zjawiskiem jest zubożenie i powolne zanikanie średniej warstwy ludności wiejskiej⁹, która później częściowo przechodzi w szeregi plebsu miejskiego, decydującego o wyborze na wyższe urzędy. Stwarza to pole do szeregu nadużyć na tym polu, zwłaszcza w trakcie walki przedwyborczej, często prowadzonej przy wsparciu wojska i weteranów¹⁰. Wpływowe osobistości i grupy nacisku chcą wywierać w dalszym ciągu wpływ

⁴ Liv., XXI 63, 3.

⁵ Sall., *Bell. Jug.* 63, 6–7.

⁶ Zob. m. in. J. Toutain, *L'économie antique*, Paris 1927, s. 315 nn.; P. A. Brunt, *The Equites in the Late Republic*, [w:] *Deuxième conférence internationale d'histoire économique Aix-en-Provence*, 1962, s. 117 nn.; C. Nicolet, *L'ordre équestre à l'époque républicaine*, Paris 1966; idem, *Rome et la conquête du monde méditerranéen*. 1. *Les structures de l'Italie romaine*, Paris 1979, s. 171 nn.; 2. *Genèse d'un empire*, Paris 1978, s. 299 nn.

⁷ Sall., *Con. Cat.*, 10–13. Por. *Bell. Jug.* 41.

⁸ M. Jaczynowska, *The Economic Differentiation of the Roman Nobility at the End of the Republic*, „*Historia*”, 11, 1962, s. 486 nn.

⁹ Th. Mommsen, *Römische Geschichte*, Wien–Leipzig 1932, s. 495 nn.

¹⁰ Bliżej zob. m. in. L. Homo, *Les institutions politiques romaines*, Paris 1970, s. 178 nn.; H. Kowalski, *Organizacja przekupstw wyborczych w Rzymie w okresie schyłku Republiki*, „*Antiquitas*”, IX, 1980, s. 107 nn.; idem, *Armia a wybory w Rzymie w I wieku p.n.e.*, zob. wyżej w tym tomie.